

Література

1. Гуменюк Н. Вересові меди : роман. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Humeniuk_Nadiia/Veresovi_medy/
2. Єрмоленко С. Я. Нариси з української словесності (стилістика та культура мови). Київ : Довіра, 1999. 431 с.
3. Сучасна українська літературна мова : лексика і фразеологія / за заг. ред. І. К. Білодіда. Київ : Наукова думка, 1973. 439 с.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-262-6-39>

В. ТЕЛЯТНИК, Р. ХРИСТІАНИНОВА
Запорізький національний університет

ЛЕКСЕМА «ЧЕРВОНИЙ» У ПОВІСТІ І. С. НЕЧУЯ-ЛЕВИЦЬКОГО «КАЙДАШЕВА СІМ'Я»

Кольороназви посідають значне місце в мовній картині світу українців, а отже, притаманні як звичайним носіям мови, так і майстрам красного слова, у чиїх творах такі лексеми не тільки позначають колір предметів, але й відображають вироблене тривалою історією українського народу символічне значення цих кольорів.

Кольороназви (кольоролексеми) в лінгвоукраїністиці студіюють різнобічно (див. праці І. М. Бабій, А. Є. Іншакова, І. М. Кочан, А. П. Критенка, О. Р. Микитюк, Г. П. Півторака, Н. М. Сологуб, Г. М. Яворської та ін.). Вивченню стилістичної функції кольороназв у творах І. С. Нечуя-Левицького присвячені статті Н. П. Загоруйко [2] та Г. І. Бойко [1]. Проте наукових праць, у яких досліджено використання лексем на позначення червоного кольору в повісті “Кайдашева сім’я”, ми не виявили, що й визначає актуальність пропонованої розвідки, метою якої постає вивчення семантичного та стилістичного навантаження лексем на позначення червоного кольору в зазначеному творі.

Наскрізнний аналіз дав змогу виявити повний набір кольоролексем у тексті повісті та встановити, що найчастотнішими

із-поміж них є лексеми, пов'язані з червоним кольором. Зокрема автор уживає прикметники *червоний* (трапляється 58 разів у 52 реченнях), *червонобокий* (1 раз) та дієслова *червоніти* (4 рази), *почервоніти* (1 раз). Лексему *червоний* І. С. Нечуй-Левицький використовує переважно в її прямому значенні для позначення відповідного кольору: 1) взуття (*червоні сап'янци, червоні чоботи*): *Вона <...> принесла й поставила на лаві **червоні** сап'янци* [1, с. 64]; 2) одягу (*червона запаска, червона хустка*): *А для неї, молодой, так хотілось зав'язати на празник голову розкішною **червоною** хусткою* [1, с. 84]; 3) прикрас (*червоні кісники, червоне намисто, квітки з червоних стьожок, червоні стрічки, червоні торочки*): *Карпо <...> ніби вгледів свою гарячу мрію в **червоних** кісниках на голові, в **червоному** намисті з дукачем* [1, с. 55]; 4) деталей одягу та візерунків на ньому (*червоний пояс, горсет з червоними квітками, спідниця з червоними густими рожками, очіпок з червоними квітками*): *Спідниця була дуже гарна та рясна, зелена з **червоними** густими рожками* [1, с. 83]; 5) матеріалу для прикрашання одягу та житлових приміщень (*червона глина, червона заповоч*): *Вона збиралась мазати **червоною** глиною припічок* [1, с. 60]; *Мотря достала з скрині **червоної** та синьої заповочі і вже надвечір сіла вишивати рукава квітками* [1, с. 6]; 6) частин тіла людини (*червоні губи*): *Він неначе бачив, <...> як білили її дрібні зуби між тонкими **червоними** губами* [1, с. 55]; 7) плодів та квітів рослин (*червоний стручок перциці, червоний перець, червона калина, червона роза, червоний мак, червона смілка*): ***Червоний** перець у горіліці дражнив його, неначе цяцька малу дитину...* [1, с. 71]; ***Червоний** мак на голові зблід перед її красою* [1, с. 102]; 8) деталей приміщень (*червона призьба, червона смужка на одвірках*): *Перед ним блиснув вугол білої стіни, підперезаний внизу **червоною** призьбою; зачорніли чорною плямою одчинені двері з одвірками, помальованими ясно-синьою фарбою з **червоною** вузькою смужкою навкруги* [1, с. 60]; 9) явищ природи (*червоне вечірнє сонце, хмара з червоними краями*): *...на противній горі верхи дерева ще горіли на **червоному** вечірньому сонці* [1, с. 102]; *На заході стояла одним одна хмарка на чистому небі, вся золота, з **червоними** краями* [1, с. 143], що цілком відображає реалії тогочасного побуту українських селян.

Водночас зауважимо, що письменник вкладає в цю лексему не лише позначення кольору, у тексті повісті вона виконує роль маркера певного світобачення українців. Зокрема акцент на великій кількості червоного кольору притаманний зазвичай контекстам, у яких передано ситуації, що їх можна назвати як позитивно конотовані. Червоний колір асоційований із красою, здоров'ям і добробутом людини, її хорошим настроєм, упевненістю в собі. Зафіксовано також одне слововживання прикметника *червоний* у переносному значенні “красивий, гарний”: *Коли я буду вибирати собі дівчину, то візьму гарну, як квіточка, червону, як калина в лузі, а тиху, як тихе літо* [1, с. 55].

Натомість скупе представлення червоного кольору в одязі асоційоване з бідністю, непривабливістю, психічним дискомфортом: *...матерія була убога, темненька, з червоними краплями* [1, с. 84]. Так само неприродне забарвлення частин тіла в червоний колір слугує для відображення зла, страху, сорому: *Йому приснилось, ніби в хату серед ночі вбігла коза з червоними очима <...> та все клацала до його червоними огняними зубами* [1, с. 79]; *Мотря сиділа коло вікна, червона, як жар, і плутала ниткою вздовж і поперек, і по комірі, й по пазусі* [1, с. 82].

Отже, використання лексеми *червоний* у повісті І. С. Нечуя-Левицького “Кайдашева сім'я”, по-перше, дає уявлення про уподобання українських селян у виборі кольору свого одягу, а по-друге, слугує для змалювання психічного стану персонажів, їхнього настрою.

Література

1. Бойко Г.І. Прикметники на позначення кольору у повісті І.С. Нечуя-Левицького «Микола Джеря». *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»: Проблеми лінгвістики науково-технічного і художнього тексту та питання лінгвометодики*. 2002. № 465. С. 73–79.

2. Загоруйко Н. Лексика на позначення кольору у творах І. С. Нечуя-Левицького. *Динамічні процеси в лексиці та граматиці слов'янських мов*. <https://slavonic-languages.webnode.com.ua/news/nataliya-zagorujko-leksikana-poznachennya-koloru-u-tvorakh-i-s-nechuya-levitskogo/>

3. Нечуй-Левицький І. Твори. Київ : Молодь, 1965. 219 с.